

Arts & Commerce College, Warwat Bakal, Tq. Sangrampur

Research Paper-2022-2023

Sr. No.	Title of Paper	Name of Author	Department	Journal	Year	Impact Factor	ISBN/ISSN
01	Different mediums of Saving in Western Vidarbha	Bhaltadak S. R.	Commerce	B. Adhar Multidisciplinary International Research Journal	2022-23		ISSN-2278-9308

Impact Factor-8.575 (SJIF)

ISSN-2278-9308

B.Aadhar

Peer-Reviewed & Refreed Indexed

Multidisciplinary International Research Journal

November-2022

(CCCLXXVIII) 378

Chief Editor

Prof. Virag S. Gawande

Director

Aadhar Social

Research & Development
Training Institute Amravati

Editor:

Dr.Dinesh W.Nichit

Principal

Sant Gadge Maharaj
Art's Comm,Sci Collage,
Walgaon.Dist. Amravati.

Executive Editor:

Dr.Sanjay J. Kothari

Head, Deptt. of Economics,
G.S.Tompe Arts Comm,Sci Collage
Chandur Bazar Dist. Amravati

- This Journal is indexed in :
- Scientific Journal Impact Factor (SJIF)
 - Cosmos Impact Factor (CIF)
 - International Impact Factor Services (IIFS)

For Details Visit To : www.aadharsocial.com

Aadhar PUBLICATIONS

INDEX

No.	Title of the Paper	Authors' Name	Page No.
1	अनाम शहीदों को आदरांजली :- एक छोटा सा प्रयास	डॉ. (श्रीमती) कृष्णा सोलंकी	1
2	महात्मा फुलेंचा प्रगतीशील शैक्षणिक दृष्टीकोन	डॉ. महेंद्र झलके	7
3	नाटयानुवाद यात्रा का प्रकाशस्तंभ	डॉ. सतीश पावडे	12
4	आधुनिक महाराष्ट्राचा महानायक : वसंतराव नाईक	प्रा.डॉ. लखपती वा. गायकवाड	17
5	ऐतिहासिक अचलपूर शहरातील - प्रमुख रस्ते, चौरस्ते आणि चौक	डॉ.ओमप्रकाश सा. बोवडे	21
6	वेब बेसड डिजिटल ग्रंथालय आणि ई-लर्निंग प्रणाली	प्रा.वैशाली तुकाराम गोरे	29
7	पश्चिम विदर्भातील वचतीचे विविध माध्यमे	प्रा.सुरेश आर. भालतडक	33
8	भारतीय मंदीर व्यवस्था व तेथील अर्थकारण— एक समिक्षा	प्रा. डॉ. जयंत एम. बनसोड	37
9	देहविक्री करणा-या महिलांचा समाजशास्त्रीय अभ्यास	प्राचार्य डॉ.कल्याण मोरे	42
10	शेतकरी संघटनेच्या प्रभावातील मराठी ग्रामीण कथा	डॉ. मधुकर वैकरे	47
11	महात्मा गांधी आणि स्त्री सशक्तिकरण	प्रा.विशाखा के मानकर	51
12	महात्मा गांधी आणि असहकार चळवळ, एक पर्व	डॉ.कमलेश मानकर	53
13	वन्हाडातील जंगल सत्याग्रह	प्रा. डॉ. मिलींद द. तायडे	56
14	भारतीय राजकारणातील प्रमुख समस्या	प्रा.डॉ. वैशाली रा. मोहोड (देशमुख)	61
15	बंजारा लोकगीतातील महिलांचे योगदान	प्रा. डॉ. डी. एस. पवार	64
16	देशमेवेचा कणा व इतिहासपर्व	प्रा. मोहन बाबुराव चव्हाण	67
17	NEP 2020 चा एक अभ्यास: समस्या, दृष्टीकोन, आव्हाने, संधी आणि दोष...	डॉ. सुरजकुमार एस. प्रसाद	71
18	गोविंदाग्रजांचे काव्यविश्व	डॉ. गणेश चव्हाण	77
19	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांचे आर्थिक विचार	प्रा.प्रविण नाजुकराव वानखडे	80
20	यवनमाळ जिऱ्हातील एकूण लोकसंख्या साक्षरता प्रमाण आणि आदिवासी लोकसंख्या साक्षरता प्रमाण यातील तुलनात्मक अध्ययन	प्रिती मुकुंदराव टेकाम , प्रा. डॉ. एस. एस. कुमार	85

पश्चिम विदर्भातील बचतीचे विविध माध्यमे

प्रा.सुरेश आर. भालतडक

संशोधक सहाय्यक प्राध्यापक कला वाणिज्य महाविद्यालय वरवट बकाल ता. संग्रामपूर, जिल्हा- बुलढाणा
महाराष्ट्र, पिन कोड - 444202 Mob- 9527490056, Email- sureshbhaltadak@gmail.com

प्रस्तावना

उत्पन्न व बचत या परस्पर संबंधित जवळच्या आर्थिक क्रिया आहे. ह्या क्रिया एकमेकावर अवलंबून असतात व त्यांच्या मध्ये जवळचा संबंध आहे. उत्पन्नावर उपभोग अवलंबून असते. जेवढे उत्पन्न वाढते, तेवढा उपभोग वाढत चालतो, परंतु वाढलेल्या उत्पन्नाच्या प्रमाणात उपभोग वाढत नाही. तेव्हा वाढलेले उत्पन्न आणि कमी झालेला उपभोग यामधील फरक म्हणजे बचत होय. बचत म्हणजे उत्पन्नाचे उपभोग खर्चावरील आधिक्य होय. लोकांनी उपभोग खर्च टाळून बाजूला ठेवलेली रक्कम म्हणजे बचत होय.

क्रोथरच्या मतानुसार "बचत हे उत्पन्नाचा असा भाग असतो जो व्यक्तीने उपभोगावर खर्च केलेला नसतो."

केन्स च्या मतानुसार "उत्पन्नाचे उपभोग खर्चावरील आधिक्य म्हणजे बचत होय."

बचत = एकूण उत्पन्न - उपभोग खर्च

पश्चिम विदर्भ औद्योगिक आणि सेवा विषयक प्रगतीत मागासलेला आहे. पश्चिम महाराष्ट्राच्या तुलनेत बँकिंग आणि वित्तीय सेवांचे दाट जाळे पसरलेले नाही त्यामुळे वित्तीय सेवांच्या बाबतीत याचा परिणाम येथील जनतेवर होतो. बचत करण्यासाठी विविध माध्यमाचा उपयोग लोकांकडून केला जातो. व्यक्तीच्या उपलब्धतेनुसार, सोयीनुसार बचत माध्यमाची निवड केली जाते. भविष्यकालीन सुरक्षितता, आयुष्यातील काही गरजा, उद्दिष्टपूर्ण करण्यासाठी बचत करणे अतिशय आवश्यक असते. पश्चिम विदर्भामध्ये बचतीसाठी कोणकोणती माध्यमे वापरली जातात त्याची विस्तृत माहिती खाली दिलेली आहे.

बचतीचे माध्यमे

बचत करण्यासाठी ढोबळ मानाने बचतीच्या माध्यमाचे खालील प्रकार पाडण्यात आले आहेत.

अ) घरगुती बचतीचे माध्यमे - कमी उत्पन्न असणारे व्यक्ती किंवा ज्या ठिकाणी बचतीच्या सुविधा उपलब्ध होऊ शकत नाही अशा ठिकाणचे लोक घरगुती स्वरूपात बचती करतात त्यासाठी ते घरगुती साधनांचा उपयोग करतात. यामध्ये ते घरातच त्यांचा बचतीचा पैसा साठवून ठेवतात. तसेच काही वेळेस बाजारामध्ये उपलब्ध बॉक्स, मातीचे भांडे किंवा ज्यामधून पैसे टाकता येतील परंतु सहजासहजी काढता येतील नाहीत अशा कोणत्याही वस्तूत पैसा गोळा करतात. पुरेशी रक्कम झाल्यानंतर किंवा गरज असेल तेव्हा उद्दिष्ट पूर्ततेसाठी संबंधित रक्कम वापरल्या जाते. संबंधित बचतीवर व्याज मिळत नसल्यामुळे या रकमेमध्ये कोणत्याही प्रकारची वाढ होत नाही.

ब) मित्र, नातेवाईक, सावकार, व्यापारी यांच्याकडे बचत करणे - सहसा ग्रामीण भागामध्ये विश्वासार्थ मित्र, नातेवाईक, व्यापारी, सावकार, जमीनदार यांच्याकडे सुद्धा काही वेळेस अतिरिक्त रक्कम बचत म्हणून सुरक्षित ठेवल्या जाते. संबंधित व्यक्तींचे पैशाचे काम सुद्धा होते त्याचप्रमाणे ओळखीमुळे या व्यक्तीकडे पैसा सुद्धा सुरक्षित राहतो. अशा बचतीवर व्याज मिळण्याची शक्यता कमी असते. बँकिंग प्रणालीच्या विकासाच्या अगोदर ही पद्धत खूप प्रसिद्ध होती परंतु आता फारच मोजके लोक अशा प्रकारच्या बचत करतात.

क) वित्तीय संस्थामध्ये बचत - देशामध्ये बँका, पोस्ट ऑफिस, पतसंस्था सारख्या वित्तीय संस्था मोठ्या प्रमाणात लोकांकडून बचती गोळा करतात. देशामध्ये १९६९ आणि १९७९ मध्ये बँकांचे राष्ट्रीयीकरण तसेच १९९१ मध्ये नवीन आर्थिक धोरणानुसार वित्तीय क्षेत्र खाजगी गुंतवणूकदार वर्गासाठी मोकळे करण्यात आले. त्यामुळे देशामध्ये खाजगी बँका, विदेशी बँका, विमा प्रमंडळ, वित्तीय संस्थां, पतसंस्थांचे संख्या निरंतर वाढत असताना लक्षात येते. देशामध्ये विविध वित्तीय संस्थांमध्ये गुंतवणुकीसाठी खालील पर्याय उपलब्ध आहेत.

१) अधीकोप - देशामधील राष्ट्रीयकृत बँका, खाजगी बँक, विदेशी बँक, सहकारी बँका मध्ये बचतीसाठी विविध खाते प्रकार उपलब्ध आहेत. त्याचप्रमाणे सुरक्षितता, तरलता, लाभदायता व आयकरामध्ये सुद्धा सूट मिळत असल्यामुळे सर्व सामान्य व्यक्तींना बचतीसाठी सोयीस्कर आहे. बँकांमध्ये बचतीसाठी विविध खाते प्रकार उपलब्ध आहेत ते पुढील प्रमाणे.

१.१) बचत खाते - सर्वसामान्य व्यक्तीला बचत करण्यासाठी सोयीस्कर खाते आहे. यामध्ये ४ ते ५ टक्के पर्यंत वार्षिक व्याजदर भेटू शकतो. बचत खात्याच्या मासिक व्यवहाराच्या संख्येवर बंधने असून नोकरदार, शेतकरी, मजूर, महिला, जेष्ठ नागरिक इत्यादी साठी सोयीस्कर खाते प्रकार आहे. शून्य रकमे सोबत खाते, डेबिट कार्ड, इंटरनेट बँकिंग, विल भरण्याच्या सुविधा, युपीआय सारख्या आधुनिक सुविधा उपलब्ध असल्यामुळे सर्व सामान्य व्यक्तीमध्ये अतिशय लोकप्रिय बचतीचे माध्यम आहे.

१.२) चालू खाते - चालू खाते प्रकार व्यापारी, उद्योजक, व्यावसायिक यांच्यासाठी अतिशय सोईस्कर असून ज्या व्यक्तींना दररोज असंख्य आर्थिक व्यवहार कराव्या लागतात त्यांच्यासाठी चांगला आहे. या खाते प्रकारात व्यवहाराच्या संख्येवर बंधने नसून खातेधारकांना ओव्हरड्राफ्टची सुविधा पुरविली जाते. हे खाते शून्य व्याज खाते असून किमान शिल्लक आवश्यक असते.

१.३) मुदत ठेव खाते - विशिष्ट मुदतीसाठी जेव्हा रक्कम जेव्हा रक्कम बँक खात्यामध्ये जमा केली जाते, मुदतपूर्ती झाल्याशिवाय संबंधित रक्कम काढल्या जाऊ शकत नाही तसेच उच्च व्याजदर असलेले ठेव खाते म्हणजे मुदत ठेव खाते होय. विशिष्ट परिस्थितीमध्ये मुदतपूर्ती शिवाय सुद्धा रक्कम काढल्या जाऊ शकते परंतु अशा परिस्थितीत व्याजदराच्या सुविधेचा लाभ भेटत नाही. कमीत कमी १ महिना ते जास्तीत जास्त १० वर्षांपर्यंतचा कालावधी हा मुदत ठेवीसाठी असून व्याजदर सध्याच्या कालावधीमध्ये ८ टक्क्यांपर्यंत सुद्धा देतात.

१.४) आवर्ती ठेव खाते (Recurring Deposit) - आवर्ती ठेव खाते यालाच RD म्हणतात, हे एक लोकप्रिय आणि पारंपारिक खाते आहे यामध्ये आपण निवडलेल्या मुदतीप्रमाणे आपल्याला सहा महिने ते दहा वर्षांपर्यंत आवर्ती आधाराने मासिक किंवा त्रैमासिक ठराविक रक्कम जमा करावी लागते. या प्रकारच्या खात्यात कालावधी संपेपर्यंत खातेदारास ठराविक व्याजदराने व्याज दिले जाते. RD मध्ये कालावधी आणि आवर्ती रक्कम बदलण्याची परवानगी नसते. याशिवाय काही बँका कमी व्याजदारानुसार दंड आकारून RD अकाली बंद करण्याची परवानगी देतात.

१.५) पगार खाते - कर्मचाऱ्यांचा पगार जमा करण्यासाठी हे बँकेत खाते उघडले जाते. या खात्यावर बचत खात्याप्रमाणे सुविधेचा सर्व लाभ मिळतो त्याचप्रमाणे अतिरिक्त सुविधा जसे, विमा, डेबिट कार्ड, वैयक्तिक कर्ज सुविधा सुद्धा मिळते. पगार खात्यावर व्याजदर बचत खात्याप्रमाणे अतिशय अल्प असते.

१.६) NRI खाते - परदेशामध्ये राहणाऱ्या अनिवासी भारतीयांसाठी काही बँकेत NRI खाते उघडल्या जातात. या खाते प्रकारात विदेशामध्ये मिळवलेले परकीय चलन जमा होऊन ते भारतीय रुपयांमध्ये परिवर्तित होते. संबंधित खाते प्रकारावर व्याज दिल्या जात नाही.

२) पोस्ट ऑफिस - सर्वसामान्यांना बचतीची सवय लागूची तसेच ग्रामीण भागापासून तर शहरी भागापर्यंत बचतीची रकम देशाच्या आर्थिक विकासासाठी उपयोगी पडणे यासाठी पोस्ट ऑफिस मध्ये विविध अल्पकालीन आणि दीर्घकालीन बचतीच्या योजना केंद्र सरकारमार्फत राबविल्या जातात. पोस्ट ऑफिस मधील बचतीवर आयकर धारा ८० C नुसार कर सवलत मिळते. जवळपास पोस्ट ऑफिस प्रत्येक गावात असल्यामुळे लोक सहजासहजी बचत करू शकतात. पोस्टाच्या विविध बचत सुविधेचे प्रकार पुढील प्रमाणे.

२.१) पोस्टाची बचत खाते योजना (Savings Account) - पोस्टामध्ये सुद्धा बँकेप्रमाणे बचत खाते उघडता येते. वार्षिक चार टक्के दरापर्यंत व्याज मिळते. वैयक्तिक व संयुक्त खाते पोस्टमध्ये उघडता येते.

२.२) राष्ट्रीय बचत आवती ठेव खाते (National Saving Recurring Deposit Account) -

सदर RD ठेव खात्यात विशिष्ट कालावधीसाठी विशिष्ट रकम सुनियोजित पद्धतीने भरल्या जाते. सदर योजना पाच वर्षे मर्यादित असते. □ १०० च्या पटीत कितीही रकम भरता येते सध्या या खात्यावर ५.८ टक्क्यापर्यंत व्याजदर मिळतो.

२.३) राष्ट्रीय बचत काळ ठेव योजना (National Savings Time Deposit Account) - TD ठेव खात्यात विशिष्ट काळासाठी विशिष्ट रकम एकाच वेळेस जमा करून मुदत संपल्यानंतर व्याजासहसंबंधीत ठेव परत मिळते. वँकीतील मुदत ठेव खात्याप्रमाणे ही योजना असो ६.७ टक्के पर्यंत व्याज संबंधित खात्यावर मिळते.

२.४) राष्ट्रीय बचत मासिक उत्पन्न खाते (National Savings Monthly Income Account) - MIS ही पोस्टाची सुंदर योजना असून यामध्ये बचत केल्यानंतर मासिक, त्रैमासिक, सहामाही किंवा वार्षिक व्याजाच्या स्वरूपात उत्पन्न मिळते. सध्या या खात्यावर सात टक्क्यापर्यंतचा व्याजदर असून त्याची गणना वार्षिक पद्धतीने केले जाते. १००० रुपयाच्या पटीत स्वतंत्र खात्यासाठी रु. ४.५० लाख पर्यंत बचत केल्या जाते तर संयुक्त खात्यासाठी रु. ९ लाख पर्यंत बचत केली जाते.

२.५) ज्येष्ठ नागरिक बचत योजना खाते (Senior Citizens Savings Scheme Account) - ज्येष्ठ नागरिकांसाठी नियमित व्याज मिळण्यासाठी बचतीसाठी योजना चांगली आहे. वय वर्ष ६० पूर्ण केलेल्या व्यक्ती या योजनेचा लाभ घेऊ शकतात. रुपये १००० च्या पटीत कमाल रु. १५ लाख पर्यंत गुंतवणूक या योजनेत केल्या जाऊ शकते. सध्या या योजनेवर ७.४ % वार्षिक व्याज दराने गणना केली जाते.

२.६) सार्वजनिक भविष्य निर्वाह निधी (Public Provident Fund Account) - शासकीय किंवा खाजगी नोकरी प्रमाणे प्रॉव्हिडंट फंड PPF सारखा लाभ सर्वसामान्यांना मिळावा म्हणून ही योजना सुरू करण्यात आली आहे. ही दीर्घकालीन गुंतवणुकीची योजना असून एका आर्थिक वर्षात किमान रु. ५०० व कमाल रु. १.५० लाख पर्यंत गुंतवणूक करता येते. या योजनेचा लॉक इन पिरियड पंधरा वर्षांचा असतो. सध्या योजनेवर ७.१ टक्के व्याजदर असून यामध्ये केली जाणारी बचत रक्कम, मिळणारे उत्पन्न व परिपक्वता राशी पूर्णतः करमुक्त आहे.

२.७) सुकन्या समृद्धी योजना (Sukanya Samrudhi Yojana) - मुलीसाठी चालू केलेली पोस्टाची सुंदर योजना आहे. एखाद्या पालकाला किंवा कायदेशीर पालकाला आपल्या कमाल दोन मुलीसाठी या योजनेचा लाभ घेता येऊ शकते. एका आर्थिक वर्षात किमान रु. २५० व कमाल रु. १.५० लाख रुपयापर्यंत गुंतवणूक करता येते. ज्या मुलीच्या नावाने खाते उघडायचे आहे तिचे वय किमान दहा वर्षे असावे. सध्या या योजनेवर वार्षिक ७.६ % दराने व्याज मिळते.

२.८) राष्ट्रीय बचत प्रमाणपत्र (National Savings Account) - या योजनेमध्ये पाच वर्षांपर्यंत बचत करता येते. सध्या या योजनेवर वार्षिक ६.८ टक्के दराने व्याज दिल्या जाते. रुपये १००० च्या पटीत कमाल संख्येवर कोणतेही निर्बंध नाही.

२.९) किसान विकास पत्र (Kisan Vikas Patra) - किसान विकास पत्र रकम दाम दुप्पट करणारी योजना असून यामध्ये शंभर रुपयांच्या पटीत कमाल कितीही रकमेपर्यंत गुंतवणूक करता येते. सध्या ६.९ टक्के दराने १२४ महिन्यांमध्ये म्हणजेच दहा वर्ष चार महिन्यांमध्ये रकम दुप्पट होते. अर्थ मंत्रालयाद्वारे व्याजदर निश्चिती होत असते. आवश्यकता भासल्यास अडीच वर्षांनंतर किसान विकास पत्र जमा करून खात्यातून रकम काढता येते.

याव्यतिरिक्त काही विमा कंपनीने अशा प्रकारच्या योजना काढल्या आहेत ज्या बचत आणि गुंतवणूक दोन्हीचा लाभ देतात. काही व्यक्ती जीवन विम्याला सुद्धा बचतीच्या दृष्टिकोनातून पाहतात.

निष्कर्ष -

पश्चिम विदर्भ हा आर्थिक दृष्ट्या मागासलेला भूप्रदेश आहे. अजूनही औद्योगीकरण, सेवा क्षेत्र यांचा पाहिजे तसा विकास या प्रदेशांमध्ये झालेला नाही आहे. बँक, पोस्ट ऑफिस सारख्या वित्तीय कार्यासाठी सुविधा ग्रामीण भागापर्यंत पोहोचत असल्यामुळे बचतीसाठी या माध्यमाचा उपयोग मोठ्या प्रमाणात होत असताना लक्षात येते. काही लोक विमा योजनांकडे सुद्धा बचत म्हणून पाहतात. तसेच परंपरागत बचतीचे मार्ग सुद्धा बचतीसाठी उपलब्ध आहेत.

संदर्भ -

- १) मौद्रिक प्रणाली, कोलते एस. एम., पिंपळापुरे अँड कं. पब्लिशर्स नागपूर.
- २) भारतीय वित्तीय प्रणाली, कोलते एस. एम., पिंपळापुरे अँड कं. पब्लिशर्स नागपूर.
- ३) <https://pmmodiyojana.in/post-office-saving-scheme/>
- ४) <https://arthshikshan.com/bank-account-types-in-india-marathi/>